

Størrelse, tæthed, forskelligartethed: Det bymæssiges topografisk/topologiske immanensplan?

Paper til Dansk Sociologkongres 2012,
CESAU, Aarhus Universitet, 19-20. januar.
Arbejdsgruppe: Rummet og byens sociologi
Bør ikke citeres uden tilladelse.

Niels Albertsen, forskningsprofessor, cand. scient. pol.
Center for Strategisk Byforskning (www.byforskning.dk),
Arkitektskolen Aarhus,
Nørreport 20, DK-8000 Aarhus C
niels.albertsen@aarch.dk

"Jeg er overbevist om, at byen i Vesten
er dømt til at forsvinde på 100 til 150 års sigt.
Ganske vist ikke gennem suburbanisering,
men gennem telepræsens"
Vilém Flusser 1991: 54.

"Termen by vil forblive en reference,
men den betegner ikke mere end det
lokale aktører vil gøre med den"
Alain Bourdin 2009: 43.

"...det er præcis i det øjeblik, hvor
verden for os ser ud til at blive by,
at byen ophører med at være en verden"
Marcel Hénaff 2008: 11

"Byen er potentielt overalt"
Anne Tietjen 2011: 134.

Indledning

Halvdelen af jordens befolkning lever nu i byer, hvilket bl.a. giver anledning til teser om, at jordens befolkning er på vej ind i en ny urban tidsalder. Men definitionerne verden rundt på bymæssighed er yderst varierende. For statistisk at tale om by kræver man i Frankrig 2.000 mennesker i en sammenhængende bebyggelse med ikke mere end 200 meter mellem husene, i Danmark 200, i Japan 30.000, i Ægypten 11.000. For så vidt er det ganske uklart og forskelligartet, hvad den urbane tidsalder vil kunne gå ud på, ligeledes hvad man kan forstå ved bymæssighed.

Formålet med dette paper er at bidrage til diskussionen af primært det sidstnævnte spørgsmål ved at kaste et fornyet blik på Louis Wirths klassiske sociologiske definition af byen fra 1938: "en forholdsvis stor, tæt og permanent bosætning af samfundsmæssigt forskelligartede individer" (1938: 8). Hensigten er at stille til diskussion om - og argumentere for at - dette begreb om bymæssighed fortsat har relevans som en minimal fællesnævner for en sontring urbant|ikke-urbant, der markerer sontringens urbane side.

Med Deleuze/Guattari kan denne fællesnævner kaldes det bymæssiges immanensplan eller konsistensplan. Men der vil være flere forudsætninger herfor. Der kan ikke bygges en teori om urbanisme som livsform mere eller

mindre direkte på denne basis, som Wirth forsøgte; begrebet må omfatte såvel humane som ikke-humane aktører, således at det åbner sig for andre formål end rent sociologiske; størrelse, tæthed og forskellighed må betragtes som inhærent relationelle, som skalaer, der ydermere ikke nødvendigvis samvarierer, men kan forefindes i vidt forskellige sammensætninger. Endvidere må begrebet kunne forstås ikke blot topografisk, som hos Wirth, men også topologisk, således at nærhed/tæthed, eksempelvis, ikke kun refererer til kort rumlig, topografisk afstand, men også nærhed/tæthed i tid, medieret af hurtige kommunikationssystemer.

Et således åbnet bybegreb vil det kunne associeres med en mangfoldighed af perspektiver på byen: sociologiske, økonomiske, geografiske, biologiske, teknologiske, politologiske, arkitektoniske, planlægningsmæssige, atmosfæriske o.a., som ikke dækker hinanden.

Farvel til bybegrebet på tærsklen til en urban tidsalder?

Halvdelen af jordens befolkning lever nu i byer, og det har foranlediget indvarslingen af en ny "urban age", en urban tidsalder (Burdett & Sudjic 2007). Holder vi os til det statistiske udgangspunkt for denne betragtning, er det imidlertid på ingen måde entydigt, hvad det betyder, at halvdelen af jordens befolkning nu lever i byer. De statistiske kriterier herfor er meget varierende verden rundt. For statistisk at tale om by kræver man i Frankrig 2.000 mennesker i en sammenhængende bebyggelse med ikke mere end 200 meter mellem husene, i Danmark 200, i Japan 30.000, i Ægypten 11.000 (Marchal & Stébé 2009: 11), i Island 200, og i Østrig defineres en by som en kommune med mere end 5.000 indbyggere. Men også andre kriterier kan spille ind. I Pakistan er byer zoner som har en kommunalbestyrelse, i Botswana er en agglomeration urban, hvis den har mindst 5.000 indbyggere og hvis mindre en 25% af den økonomiske aktivitet stammer fra landbrugssektoren (Damon 2008: 4f), i Polen defineres byer institutionelt som de territorier, hvor loven om byer gælder, medens i Mexico definitionen er forskellig i forskellige metropolitære zoner. I nogle drejer det sig om kommuner med kontinuert bebyggelse, i andre om kommuner i nærrområder, som er funktionelt integreret i en agglomeration, i endnu andre om kommuner med en vigtig vækstrate eller som er en del af planlægningsprogram uden at være funktionelt tilknyttet en agglomeration (Dumont 2008: 59). I Belgien en 'by' en officiel ærestitel tildelt ved kongeligt dekret til kommuner, som har historisk betydning. Også i Canada er by en officiel status for kommuner (Marchal & Stébé 2009: 11).

Jeg har ikke undersøgt nærmere, hvordan man ud fra sådanne vidt forskellige kriterier har kunnet finde frem til, at mere end 50% af verdens befolkning nu bor i byer, det afgørende i nærværende sammenhæng er, at det kan betyde meget forskelligt i forskellige sammenhænge. Ser vi på Danmarks bidrag til 'den urbane tidsalder', så indebærer det ikke blot, at den danske

urbaniseringsgrad er meget høj, over 85% af befolkningen bor i byer, men også, at de 465 indbyggere i den landsby, Vester Hjerimitslev, jeg voksede op i, tæller med (Albertsen 2011: 32). Den urbane tidsalder for så vidt den opgøres statistisk, omfatter således i en dansk sammenhæng både de store byregioner omkring København og Den Østjyske Millionby fra Randers til Trekantsområdet, de øvrige store og mellemstore byer og landsbyer af Vester Hjerimitslevs størrelse.

Hvilken mening kan det have at kalde al denne forskellighed ved det sammen navn 'by'? Burde man ikke hellere opgive bybegrebet, dels fordi det i en situation, hvor vi står med nogle meget store agglomerationer, som så at sige sprænger begrebet i stykker, idet

"kvantitet er byens fjende, for når grænsen på 20 millioner indbyggere overskrides, så kan man ikke længere rigtig tale om en by. Sao Paulo har 16 til 17 millioner indbyggere, til trods herfor vil jeg ikke mere kalde den en "by", fordi der ikke findes nogen bykerne og heller ingen periferi. Byen ser overalt ens ud, nemlig højhuse og skure der imellem. Man burde finde et nyt ord for dette, jeg ville foreslå "myretuer" (Flusser 1991: 54).

På lignende vis hævder Dag Østerberg om det langt mindre Oslo, at "[o]pfattelsen af Oslo som en 'by' er forældet og derfor bare en forestilling, ja, en tvangsforestilling, som det gælder om at befri sig fra" (Østerberg 1998: 34). Oslo er ikke klart afgrænset fra landet, Oslo er derimod en region, et fortættet "*socio-materielt handlingsfelt*", som er opdelt i forskellige lag eller sedimenter forbundne af trafiksystemer (ibid.: 27). Det er en "ørkesløs tanke", at dette regionale, socio-materielle netværk skulle "have et midtpunkt, et centrum (ibid.: 136), det historiske centrum er ikke længere et reelt magtcentrum eller sted for en politisk offentlighed, det er en *imaginær* socio-materie, der primært appellerer til fantasien. Oslo som by findes alene i erindringen, i fantasien og som byen for de andre, dvs. turisterne fra ind- og uland (ibid.: 127 f, 147).

Det paradoksale synes i dette lys at være, at netop i den situation, hvor menneskeheden hævdes at være på vej ind i en urban tidsalder, bliver det tvivlsomt og usikkert, hvad bymæssighed vil sige. Når verden er på vej mod at blive by, så er byen ikke længere en afgrænset verden, som Hénaff pointerer (2008: 11). Bybegrebet vil sikkert ikke forsvinde, hævder Alain Boudin, men måden det bruges på vil være op til lokale aktørers mere eller mindre arbitrære beslutninger, idet "rummet ikke længere organiserer en urban orden og byen ikke længere betegner en klart identificerbar realitet". Ligesom Østerberg påkalder Bourdin sig fantasibegrebet, når han skal redegøre for bybegrebets persistens. Det er så at sige "byen som skaber byen", byen blevet "selvreferentiel" (Bourdin 2009: 43, 19). Er bybegrebet først løsrevet fra traditionelle rumlige organisationsformer, så ser det ud til at være friset til

mangfoldig anvendelse. Så kan "kriterier på bymæssighed som tæthed af bygninger og befolkning erstattes af relationelle kriterier som tilgængelighed og forbundethed og ikke mindst byens produktive evne til at skabe 'det nye'". Så findes byen "potentielt overalt og den opløser sig i et principielt ubegrænset netværket kontinuum af bebyggede og åbne rum – et urbant landskab" (Tietjen 2011: 134).

Ser man imidlertid nogle af disse måder at sige 'farvel' til bybegrebet ved indgangen til urbaniseringens tidsalder lidt nærmere efter i sømmene, så kendetegnes de af, at der ligger nogle bestemte forestillinger om bymæssighed bag dem. Når Vilém Flusser ikke vil kalde Sao Paulo by og forventer byens opløsning i den vestlige verden som følge af telekommunikation, så skyldes det, at han ved by forstår entiteter kendetegnet af centrum og periferi og rum for offentlighed (Flusser 1991: 44 f). Tilsvarende vil Østerberg afskedige bybegrebet med henvisning til, at det forudsætter, at der er en klar grænse mellem by og land og en tydelig magtmæssig og funktionel centralitet i byen, og det er ikke tilfældet i Oslo. Bourdin løfter bybegrebet ud i den rent imaginære anvendelse bl.a. med henvisning til, at byer ikke længere er hierarkiserede centraliteter, der kommanderer et territorium (Bourdin 2009: 26).

Spørgsmålet er imidlertid, om bybegrebet nødvendigvis bør stå og falde med bestemte indholdsbestemmelser af dette, om særlige bestemmelser (conceptions) af by skal afgøre selve begrebets (concept) skæbne. Går vi et øjeblik tilbage til de indledningsvis omtalte mere eller mindre statistisk orienterede bydefinitioner, så er det slående, at de alle på hver sin måde kendetegnes af relationalitet. Små nationer stiller mindre krav til befolkningsstørrelse for at tale om by end store nationer, andre lande henviser til institutionelle forhold eller økonomiske sammenhænge (begrænset betydning af landbrugsøkonomi). Denne relationalitet opfattes ofte som en relativitet, der vanskeliggør en forskningsmæssig omgang med bybegrebet, af hvilken grund man må gribe til andre måder, hvorpå et begreb kan konstitueres (Castells, find referencer). Ved tærsklen til en mulig urban tidsalder med mangfoldige typer af urbaniteter kunne det måske være en idé at vende botten og tage udgangspunkt i, at bybegrebet, hvad man end måtte lægge i det, vil indeholde denne relationelle komponent. Det interessante ved Louis Wirths "minimale" definition af byen til sociologiske formål som en "forholdsvis stor, tæt og permanent bosætning af socialt forskelligartede individer" (Wirth 1938: 8) er i denne sammenhæng, at den er inhærent relationel. Stor, i forhold til hvad? tæt, i forhold til hvad? permanent, i forhold til hvad?, forskelligartet, i forhold til hvad? Lad os se hvad der kan komme ud af en aktualiseret visit hos Wirth.

Et aktualiseret visit hos Louis Wirth 1938

Det sociologiske formål med Wirths definition af byen ved størrelse, tæthed og forskelligartethed har med at gøre, at han finder, at disse tre faktorer, hvis

ellers de får mulighed for at virke gennem menneskers permanente bosætning, tilsammen skaber forudsætningerne for og mere eller mindre determinerer en urban livsform. Jo større, tættere og mere forskelligartet en bosættelse, jo mere sætter denne livsform sig igennem (Wirth 1938: 9). Betragtet for sig er befolkningsstørrelse en "åbenbart vilkårlig" karakterisering af bymæssighed, og medmindre tæthed forbindes med "signifikante sociale karakteristika", så giver den kun "et vilkårligt grundlag" for at skelne mellem urbane og rurale fællesskaber (ibid., 4, 5). Kun hvis de tre faktorer forekommer samtidig og varierer sammen, er de sociologisk relevante og mere end arbitrære definitioner af bymæssighed.

På denne basis rejser der sig da en bykultur, en urbanisme som livsform, som meget kort fortalt kan karakteriseres således ved hjælp af Wirths eget abstract:

Stort antal redegør for individuel variabilitet, det relative fravær af intime personlige bekendtskaber, segmenteringen af menneskelige relationer, som stort set er anonyme, overfladiske og forbigående [...]. Tæthed involverer bl.a. diversificering og specialisering, sameksistensen af tæt fysisk kontakt og distancerede sociale relationer, iøjnefaldende kontraster, et komplekst segregationsmønster, fortrinsvis formel social kontrol og accentueret friktion. Forskelligartetheden tenderer til at nedbryde rigide sociale strukturer og frembringe øget mobilitet, ustabilitet og usikkerhed samt individernes tilknytning til en variation af indbyrdes krydsende og tangerende sociale grupper med en høj grad af medlemsudskiftning. Den pekuniære nexus tenderer til at erstatte personlige relationer, og institutioner tenderer til at tilfredsstille masser snarere end individuelle behov. Individet bliver således kun effektivt ved at agere gennem organiserede grupper" (Wirth 1938: 1).

Som bekendt har denne 'afledning' (ibid., 14) af en bykultur fra størrelse, tæthed og forskelligartethed været udsat for gennemgribende kritik i bysociologiens historie; ikke desto mindre var dette Wirths sociologiske formål. Altså: det var med henblik på, at der kan komme en sociologisk interessant urban livsform ud af det, at byen blev defineret som en forholdsvis stor, tæt og permanent bosættelse af forskelligartede samfundsmæssige individer. Den senere diskussion rejste så fundamental tvivl om, at dette var lykkedes. Størrelse, tæthed og forskelligartethed viste sig vanskeligt kunne tjene de sociologiske formål, Wirth havde for øje. Effekter af størrelse, tæthed og forskelligartethed blev blandet sammen med effekter af modernitet og pengeøkonomi og forhold som klassesituation, etnicitet og stadie i livscyklus viste sig vigtigere, når den urbane livsform skulle forklares (Albertsen 1988: 240). Dette medførte eftersøgning af andre måder at bestemme bysociologiens

objekt på: weberiansk som (ulige) ressourcefordeling formidlet af 'urbane managers' og 'boligklasser' (Rex og Pahl) og marxistisk som kollektive konsumtionsmidler og de hertil knyttede sociale processer (Castells). Begge dele blev affærdiget i midt-firserne, idet man fandt, at der også her var tale om bredere samfundsmæssige snarere end bymæssigt specifikke processer (Albertsen 1988: 240 f, 235 f). I dette forløb var der, efter mit kendskab, ikke megen interesse for Wirths minimale bydefinition, naturligt nok, den havde jo vist sig ikke at kunne tjene sit specifikke sociologiske formål. Men, friset fra dette har det måske andre potentialer, også for sociologien? Lad mig forsøge en aktualiseret læsning.

I Center for Strategisk Byforskning har jeg været med til at karakterisere den aktuelle byudvikling som opkomsten af en grænseløs by (Albertsen 2011: 31 f). Grænseløshed henviser til, at det over de seneste 50 år er blevet stadig vanskeligere at drage klare grænser mellem forskellige byer og mellem by og land. Forskellige byer er blevet regionalt forbundne af infrastrukturer og mobilitet, og udenfor tætbyerne flyder by og landskab mere og mere sammen i forskellige konstellationer af 'urbane landskaber'. At navngive dette grænseløs by er ikke uproblematisk. Hvis byen er grænseløs, hvor går så grænsen for dens begreb? Hvis alt kan være by, hvis byen kan være "potentielt overalt", så er intet by. Er dette ikke bare en anden måde at sige farvel til bybegrebet på tærsklen til menneskehedens urbane tidsalder? Hvad gør dette grænseløse til by? Her kan Wirths minimalbegreb være til hjælp, dog med en hel del modifikationer.

For det første bør, som tidligere nævnt, det relationelle ved begrebet understreges. Også en (lands)by som Vester Hjermitstev er og var i 1950'erne stor, tæt og forskelligartet. Her bor og boede, relativt til det omgivende landbrugsland, en stor ansamling mennesker med forskellige beskæftigelser og erhverv tæt sammen på et lille areal (Albertsen 2011: 27). På jagt efter bykulturen, urbanismen som livsform ville Wirth ikke finde Vester Hjermitstev tilstrækkelig stor, tæt og forskelligartet til at gælde som by, men uden dette sigte falder denne begrænsning bort. Størrelse, tæthed og forskelligartethed kan forefindes i forskellige grader.

For det andet kan bør der dvæles mere ved Wirths betingelse om den permanente bosætning end han selv gør. Han skriver blot herom i note 10, at det er en "indlysende kendsgerning" at "medmindre menneskelige bosættelser slår nogenlunde permanent rod i en lokalitet, kan bylivets karakteristika ikke opstå, og omvendt er det ikke muligt for store antal forskelligartede individer at leve under tætte betingelser uden at udvikle en mere eller mindre teknologisk struktur" (Wirth 1938: 10). Læser man Wirths artikel uden opmærksomhed på denne note, så kan den læses som om at byens bebyggede materielstruktur ikke betyder noget væsentligt i sammenhængen, hvad den for så vidt heller ikke gør. Den er i Luhmannsk forstand omgivelse til det kommunikationssystem, som

bykulturen udgør i sammenhæng med byen som sammenhobning af forskellige *mennesker*. Sociologiens – også bysociologiens – objekt er det sociale forklaret ud fra det sociale selv, dets *sui generis*. Løsnet herfra får 'den indlysende kendsgerning' imidlertid selvstændig betydning som de netværk af ikke-humane aktører, der spiller med i menneskenes ageren i store, tætte og forskelligartede sammenhænge (jf. Latour & Hermant 1998 og Latour 2005). Størrelse, tæthed og forskellighed forefindes da ikke blot i forskellige grader, de omfatter også ikke-humane aktører. For så vidt modsvarer dette de statistiske definitioner af bymæssighed, som opererer med både befolkningsstørrelse (humane aktører) og kontinuert bebyggelse (ikke-humane aktører) for at ville tale om by.

For det tredje åbner minimaldefinitionens frisættelse fra at skulle redegøre for urbanismen som livsform, hvilket jo ifølge Wirth kræver deres samvirke og samvariation, for, at de forekommer i forskellige sammensætninger. Størrelse, tæthed og forskelligartethed samvarierer da ikke blot i forskellige grader (Brønderslev er større, tættere og mere forskelligartet end Vester Hjerlumslev, og Aalborg endnu mere på alle tre dimensioner), de varierer også forskelligt fra hinanden. Hvilket modsvarer situationen i den 'grænseløse' by. Den østjyske millionby er nok stor og forskelligartet, men tætheden er ikke omfattende, i det mindste ikke sammenlignet med Louis Wirths Chicago i 1930'erne, 146 personer pr. kvadratkilometer mod 6.900 (Nielsen 2009: 100). Målt med denne målestok er den grænseløse by snarere en forholdsvis stor, *spredt* og forskelligartet bosætning.

Dette forhold reflekteres hos geograferne Jacques Lévy og Michel Lussault når de på den ene side i Wirths ånd fastholder, at det bymæssige "*altid er tættere*" og "*mere forskelligartet end det ikke-urbane*" (Lussault 2000: 32) samtidig med, at de idealtypisk sonderer mellem forskellige urbane geotyper med forskellige grader af tæthed og forskellighed. Typerne fordeler sig ikke koncentrisk ud fra ét, historisk centrum, men forefindes spredt mellem hinanden (Lussault 2007: 330-334). *Centraliteter* har en høj grad af tæthed og forskellighed, det *sub-urbane* og det *peri-urbane* har lave grader af tæthed, det *para-urbane* har lav grad af forskellighed og det *infra-urbane* med meget lave grader af både tæthed og forskellighed (Lussault 2000: 32). Det sub-urbane omfatter forstæder i bebyggelsesmæssig kontinuitet med centraliteter. Peri-urbaniteten er derimod bebyggelsesmæssigt diskontinuert med disse, her blander spredte bebyggelser sig med åbent land og skovområder. Det para-urbane kendetegnes af en vis tæthed og meget lav forskellighed (industriområder, turist'byer'), og det infra-urbane er grænseområderne til det ikke-urbane (Lussault 2007: 335-339).

For det fjerde lægger Wirths sociologiske formål med den minimale definition og implikationen, at størrelse, tæthed og forskellighed samvarierer, en *topografisk* begrænsning på de tre dimensioner. De "*slår rod i en lokalitet*" (Wirth 1938: 10). Frisættelsen af definitionen fra det bykulturelle formål åbner

den for *topologi*, hvilket er adækvat for den aktuelle bymæssighed, der over spredte topografier hæftes sammen via mobilitet og infrastrukturer. Man kan her skelne mellem topografisk nærhed og topologisk nærhed. Den første kendetegnes af rumligheder markeret af kontinuitet og beliggenhed op ad hinanden (kontiguitet), som muliggør umiddelbar kontakt og definerer en omgivelse. Den topologiske nærhed er den nærhed, som beror på transport og kommunikationsnetværk, som ikke hviler på kontiguitet, men på konnexitet, forbundethed, på access via netværket snarere end via den umiddelbare omgivelse (Lussault 2007: 65).

Topografisk set er den aktuelle, grænseløse by, med sine varieret sammensatte topografiske geotyper, ikke særskilt tæt, men topologisk set viser tætheden sig som den tæthed og nærhed som ikke beror på kort afstand i rum, men på forbindelse gennem kort afstand i tid. For så vidt kan den aktuelle, spredte by fortsat på wirth'sk vis kaldes by: stor, *topologisk* tæt og forskelligartet (jf. Nielsen 2009: 101).

Det bymæssiges immanensplan?

Et immanens- eller konsistensplan er ifølge Deleuze og Guattari den "sigte", der må lægges som "et indsnit i kaos" som forudsætning for, at der kan skabes begreber, begreber, som er mangfoldigheder med mange "komponenter og defineres af dem" (Deleuze & Guattari 1996: 65, 35). Immanensplanet lukker ikke af for kaos, det glemmer ikke det kaos, som "nedbryder enhver konsistens i det uendelige", men søger konsistens uden at miste dens uendelige nedbrydning (ibid., 65). Immanensplanet "gennemskærer den kaotiske variabilitet og giver den konsistens (virkelighed)", hvorved det skaber de "kaoider", som begreberne henviser til. Idet immanensplanet giver konsistens til kaos uddrager det fra kaos de 'kaoidiske' entiteter, som konstituerer et "kaosmos" (ibid., 261), et kosmos, som til stadighed sættes i bevægelse af kaos.

Immanensplanet er det der gør, at begreber med mange heterogene komponenter kan "resonere" med hinanden, uden derfor at passe fuldstændig sammen (ibid., 57). Filosofi, hævder de, er skabelse af begreber, og immanensplanet er den før-filosofiske intuition, der "indstifter" filosofien som skabelse af begreber (ibid., 63 f). Begrebsskabelsen foregår på immanensplanet, her forvandles planets intuitioner til intentioner, her intensiveres det kaoidiske til begreber (ibid., 62), som består af distinkte, heterogene komponenter, der er internt konsistente ved at overlappe hinanden i nærhedszone og eksternt konsistente med andre begreber på samme plan ved at danne broer til disse (ibid., 40).

Hvad har dette med vores bybegrebsdiskussion at gøre? Umiddelbart set ikke ret meget. Deleuze og Guattari beskæftiger sig med filosofien, vi med videnskaben, af hvilken grund det måske snarere burde være videnskabens "referenceplan", vi interesserede os for, det referenceplan som søger at

begrænse kaos, at "fastfryse" billedet, at nedsætte dets hastighed for at trænge ind i det således aktualiserede stof (ibid., 152). Når jeg trods dette holder mig til immanensplanet og dets komplekse begreber, så skyldes det, at dette i højere grad synes at åbne for begreber, som er åbne, mangfoldige og mobile (Patton 2000: 12-18), ligesom byer er det (jf. Attali 2001: 92). Min intuition er da denne:

Størrelse, tæthed og forskelligartethed er den si, det net, vi kaster ind i kaos for at skabe det kaosmotiske konsistensplan, som gør det muligt at tale om by. Størrelse, tæthed og forskelligartethed er de tre kaoider, som implicit eller eksplicit uddrages af kaos, når vi begiver os ud i at forholde os til noget som bymæssigt. Hvor stor størrelsen er, hvor tæt tætheden er, hvor forskellig forskelligheden er, det fortæller konsistensplanet intet om, ej heller hvilke humane og ikke-humane aktører det drejer sig om, om de tre kaoider samvarierer eller ej, eller hvordan de fordeler sig på topografi og topologi. Dette er op til undersøgelse og begrebslig specificering at finde ud af. Der rejser sig heller ikke en urban livsform eller andre former for urbanitet direkte fra immanensplanet. Som Deleuze og Guattari insisterer: "Det er af afgørende betydning ikke at sammenblande immanensplanet og de begreber der befinder sig på det" (Deleuze & Guattari 1996: 61 f). Men det kan være konsistensplan for såvel den klart afgrænsede, centrerede by med intakte offentlige rum som for Sao Paulos bebyggelsesmæssige ensartethed og Olsos centrumsløshed og uklare grænser. Det kan give konsistens til det tilsyneladende så inkonsistente begreb om den grænseløse by. Byen er *grænseløs*, fordi størrelse, tæthed og forskelligartethed ikke samvirker topografisk, så der skabes kohærente grænser mellem by og landskab, og den er *by*, for så vidt den stadig befinder sig på det bymæssiges konsistensplan, og så i øvrigt også gennemskæres af en mangfoldighed af grænser, fordi den er topografisk opdelt og måske ligefrem "secessioneret" (Donzelot 1999) i forskellige geotyper spredt i et topologisk mere eller mindre sammenhængende territorium.

Immanensplanet kan rumme en mangfoldighed af statistiske og institutionelle definitioner af bymæssighed uden at dets konsistens bryder sammen og der kan til planet associeres en mangfoldighed af perspektiver på og begreber om byen: sociologiske, økonomiske, geografiske, biologiske, teknologiske, politologiske, arkitektoniske, planlægningsmæssige, atmosfæriske o.a., som ikke dækker hinanden, uden at det forhindrer, at de begrebsligt og teoretisk specificerer noget bymæssigt.

Immanensplanet kan også give konsistens til den påstand, at menneskeheden er på vej ind i en urban tidsalder, for så vidt stadigt flere mennesker 'bevæger sig ind på planet', men det siger ikke noget om hvad det indebærer. Stadigt mere vil foregå *i byer*, men om det der foregår også er *af byer* i den forstand, at det er afgørende påvirket af forskellige sammensætninger, topografiske og topologiske, af størrelse, tæthed og

forskelligartethed, melder planet i sig selv intet om.

Louis Wirth gjorde selv opmærksom på "faren for at forveksle bykultur med industrialisme eller moderne kapitalisme", og han medgav indflydelsen på byudviklingen heraf og de store forskelligheder mellem nutidens store byer og byerne i tidligere epoker udviklet i et førindustrielt og førkapitalistisk system. Hans svar på vegne af bykulturens bymæssighed var imidlertid, at de alle sammen "ikke desto mindre var byer" (Wirth 1938: 8). Det holder ikke som forsvar for et begrebet om en bykultur funderet i byens minimaldefinition til sociologiske formål, men i immanensplanets 'si' giver det god mening.

Men hvorfor, til syvende og sidst, de tre kaoider som før-filosofisk eller før-teoretisk immanensplan? Fordi det virker intuitivt rigtigt. Da jeg var barn, vidste jeg med sikkerhed, hvor byen lå. Det var Vester Hjermitstev, som var bebyggelsesmæssigt og befolkningsmæssigt større, tættere og mere forskelligartet end det omgivende land (Albertsen 2011: 26-27).

Litteratur

Albertsen, Niels (1988): "Storbyen, sociologiens "forsvindings"-objekt?" pp. 235-261 i Jens Chr. Tonboe (red.): *Storbyens sociologi*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Albertsen, Niels (2011): "Landsby, storby, grænseløs by" pp. 26-37 i Thomas Juel Clemmensen (red.): *Grænseløse byer. Nye perspektiver for by- og landskabsarkitekturen*. Aarhus: Arkitektskolens Forlag.

Attali, Jean (2001): *Le plan et le detail. Une philosophie de l'architecture et de la ville*. Nîmes: Éditions Jacqueline Chambon.

Bourdin, Alain (2009): *Du bon usage de la ville*. Paris: Descartes & Cie.

Burdett, Ricky & Deyan Sudjic (red.) (2007): *The Endless City*. London & New York: Phaidon Press.

Damon, Julien (2008): "Urbanisation planétaire, villes et modes de vie urbains" pp. 1-27 i Julien Damon (red.): *Vivre en ville. Observatoire mondial des modes de vie urbains*. Paris: Presses Universitaires de France.

Deleuze, Gilles & Félix Guattari (1996 [1991]): *Hvad er filosofi?*. København: Gyldendal.

Donzelot, Jacques (1999): "La nouvelle question urbaine" *Esprit* 258: 87-114.

Dumont, Gérard-François (2008): "L'urbanisation du monde et des populations" pp. 55-77 i Julien Damon (red.): *Vivre en ville. Observatoire mondial des modes de vie urbains*. Paris: Presses Universitaires de France.

Flusser, Vilém (1991): *Ende der Geschichte, Ende der Stadt?* Wien: Picus Verlag.

Hénaff, Marcel (2008): *La ville qui vient*. Paris: Éditions de L'Herne.

Latour, Bruno (2005): *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Latour, Bruno & Emilie Hermant (1998): *Paris ville invisible*. Paris: Les Empêcheurs de penser en rond/La Découverte.

Lussault, Michel (2000): "La ville des géographes" pp. 21-35 i Thierry Paquot, Michel Lussault & Sophie Body-Gendrot (red.): *La ville et l'urbain, l'état des savoirs*. Paris: Éditions de la Découverte.

Lussault, Michel (2007): *L'homme spatial. La construction sociale de l'espace humain*. Paris: Éditions du Seuil.

Marchal, Hervé & Jean-Marc Stébé (2009): "Introduction" pp. 5-40 i Jean-Marc Stébé & Hervé Marchal (red.): *Traité sur la ville*. Paris: Presses Universitaires de France.

Nielsen, Tom (2009): *Det urbaniserede territorium. Østjylland under forandring*. Aarhus: Arkitektskolens Forlag.

Patton, Paul (2000): *Deleuze and the Political*. London: Routledge.

Tietjen, Anne (2011): *Towards an Urbanism of Entanglement. Site explorations in polarised Danish urban landscapes*. Aarhus: Arkitektskolens forlag.

Wirth, Louis (1938): "Urbanism as a way of life" *The American Journal of Sociology* 44 (1): 1-42.

Østerberg, Dag (1998): *Arkitektur og sosiologi i Oslo—en sosio-materiell fortolkning*. Oslo: Pax Forlag A/S.